

names of the parts of the processes: the final stage, the completion (as a phase). This classification gives an idea of the meronyms as universals of the cognitive process both in the surrounding reality and in the language. Meronyms are necessary and important concepts for studying in different fields of science as philosophy, logic, linguistics etc. Meronymy as a new paradigm needs a detailed study of various types of meronyms and holonyms.

Key words: *meronymy, holonym, paronym, meronym, whole-part relations.*

Отримано: 28 липня 2017 р.

УДК 811.161.2'42:32

Н. В. Кондратенко

ІНФОРМАЦІЙНІ МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження мовних аспектів політичного дискурсу (далі – ПД) передбачає актуалізацію лінгвопрагматичних аспектів аналізу, серед яких особливе місце належить виокремленню мовленнєвих жанрів (далі – МЖ) та створенню їхньої типології. ПД перетинається з іншими дискурсивними типами, що спричиняє виникнення синкретичних жанрів з ознаками політичного та інших дискурсивних типів, зокрема це стосується ПД та масмедійного дискурсу. Масмедійний дискурс функціонує в засобах масової інформації, рекламі, зв'язках з громадськістю та актуалізує інформативну та персуазивну функції мови як визначальні. Проте інформативність масмедійного дискурсу представлена саме в повідомленнях ЗМІ та опосередкована за допомогою таких каналів комунікації, як телебачення, газети, журнали, радіо та інтернет. Повідомлення політичної тематики, скеровані на інформування і вплив реципієнтів, мають широкий жанровий спектр репрезентації і потребують уваги як вияви політичної комунікації.

Ступінь вивчення проблеми в лінгвістиці. Питання жанрології активно вивчають у зарубіжному (А. Вежбицька, В. Демент'єв, М. Кожина, Ю. Красноп'орова, К. Седов, Дж. Сьорль, О. Сиротініна, М. Федосюк, Т. Шмельова та ін.) та українському (Ф. Бацевич, О. Дерпак, О. Почепцов, С. Шабат-Савка, Т. Яхонтова та ін.) мовознавстві, але кожний тип дискурсу вимагає ґрунтовного аналізу жанрових різновидів та створення їх типології. Наукові розвідки, що висвітлюють жанри українського ПД, охоплюють агітаційні (О. Билінська), ритуальні (Л. Стрій), презентаційні (Л. Славова) жанри, однак комплексні дослідження політичних жанрів в україністиці відсутні, зокрема синкретичних і проміжних МЖ, що мають ознаки різних типів дискурсів.

Мета дослідження – проаналізувати основні жанри політичної комунікації, домінантною функцією яких є інформування реципієнтів, та створити їх типологію. Мета визначала розв'язання таких завдань: схарактеризувати поняття МЖ, представити жанрову специфіку ПД, визначити та проаналізувати інформаційні жанри українського ПД.

Об'єктом дослідження є український ПД, репрезентований через засоби масової інформації, а **предметом** – інформаційні МЖ українського ПД.

Викладення основного матеріалу дослідження. Лінгвопрагматичний аналіз ПД передбачає поміж іншим висвітлення проблем МЖ політичних текстів. Поняття МЖ було вперше обґрунтовано в працях М. Бахтіна на позначення тематичних, стилістичних і композиційних типів висловлень, що мають закріплений характер [1, 198]. У мовознавстві теорію МЖ було розвинено в межах дискурсології, комунікативної лінгвістики та лінгвопрагматики, а поняття МЖ отримало статус «універсальної лінгвофілософської категорії, «дослідження якої має прояснити природу дискурсивної поведінки та мислення мовної особистості» [8, 237]. В українському мовознавстві теоретичні засади МЖ було розроблено в наукових розвідках Ф. Бацевича, який потрактував МЖ як «прагматичну, соціопсихологічну категорію мовного коду, тобто мову в процесах спілкування, формування дискурсів, яка включає в себе способи представлення типової ситуації у вигляді конкретних комунікативних тактик і комунікативних кроків розгортання дискурсів, а також як чинник організації і формалізації соціальної взаємодії» [2, 53]. Такий лінгвопрагматичний підхід переважає в сучасних дослідженнях та уможливорює вивчення МЖ у контексті мовленнєвої поведінки. На думку Л. Славової, кожна людина у процесі комунікації «здійснює вибір жанрів, що передбачає зміну жанрів та жанрового репертуару відповідно до комунікативної ситуації» [10, 77]. Це стосується і політичної комунікації, для якої вибір МЖ залежить від мети учасників мовленнєвої взаємодії, конкретної ситуації спілкування та особливостей ПД.

У політичній комунікації виокремлення МЖ, на нашу думку, потрібно ґрунтувати на розмежування двох типів комунікативної взаємодії – фатичного та інформативного [4, 155], що пов'язані з протиставленням «спілкування / повідомлення», де засадничим критерієм розмежування є те, що виходить на перший план – «інформація чи контакт» [3, 108]. Звідси й розмежування фатичної та інформативної комунікації, серед яких у ПД переважає перша. О. Шейгал протиставляє фатику та інформативність політичної комунікації, наголошуючи на відсутності новизни, а також на стандартності та стереотипності ПД [12, 45]. Мінімізація інформативності в ПД схарактеризована і А. Чудіновим, який протиставляє інформативність і ритуальність: «політична комунікація часто стає ритуальною, тобто такою, для якої характерні фіксованість форми та відсутність настанови на новизну повідомлення» [11, 53]. Однак це не означає, що інформативність у жанрах ПД загалом відсутня: інформативний складник різною мірою представлений в окремих текстах і найбільше – в текстах інформаційних жанрів. Визначаючи презентаційно-іміджеві, ритуальні, агітаційні, агонально-аргументативні та інформаційні жанри та відзначаючи їх жанровий синкретизм, вважаємо, що інформаційні МЖ підпорядковані виконанню основного комунікативного завдання – повідомленню нової інформації. Зважаючи на це, вони наближаються до журналістських інформаційних жанрів – замітки, звіту, репортажу, інтерв'ю тощо, що виокремлюють разом з аналітичними та художньо-публіцистичними (М. Василенко, В. Здоровега, М. Кім, І. Михайлин, О. Тертичний та ін.). Проте в ПД система інформаційних МЖ, на нашу думку, відрізняється від жанрів масмедійного дискурсу, оскільки політична комунікація має оптимізований характер, тоді як тексти ЗМІ повинні бути орієнтовані на інформативність та об'єктивність у поданні інформації. В. Здоровега вважає, що інформаційні жанри друкованих ЗМІ об'єднані за критерієм домінування в них повідомлення [5, 147]. Зазначимо, що повідомлення нової інформації в ЗМІ має бути фактологічним, об'єктивним, неупередженим (однак це не означає, що воно так і є в дійсності), тоді як у ПД інформація подається в обробленому вигляді та обов'язково виконує додаткову функцію – висвітлення фактів, подій, явищ у позитивно оцінному значенні для політичного суб'єкта. Що стосується публічних комунікацій, до яких переважно уналежнюють і політичні, то тут, на думку окремих дослідників, взагалі не представлено власне інформаційних жанрів. Так, О. Кривоносов виокремлює оперативно-новинні, дослідницько-новинні, фактологічні, дослідницькі та образно-новинні жанри [6, 130–204], серед яких елементи інформаційні наявні в прес-релізі, бекграундери, листі тощо, однак інформаційність в них є другорядною.

Пропонуємо виокремлювати в політичній комунікації такі основні інформаційні МЖ, як повідомлення, заява та інтерв'ю. Розглянемо кожний жанр та його мовленнєву реалізацію в ПД.

Повідомлення – це основний інформаційний МЖ політичної комунікації, що характеризується актуальністю та оперативністю. Він зосереджений на певній події, яку висвітлено як новину, при цьому подання події позбавлено аргументативності, аналітичності та оцінності. МЖ повідомлення у журналістиці деференційовано на замітку, репортаж, звіт, хроніку тощо, проте для ПД, на нашу думку, таке подрібнення є недоцільним, тому що в політичній комунікації інформаційні жанри не відрізняються різноманітністю. Натомість політичні повідомлення характеризують певну подію як новину і відрізняються лише обсягом. У центрі уваги авторів політичного повідомлення – подія або факт із зазначенням часу і місця дії, а також безпосередніх учасників, напр.: *Президент України Петро Порошенко прибув з робочим візитом до Львова. Президент виступить на бронетанковому заводі перед робітниками, представниками громадськості та журналістами. Йому продемонструють військову техніку, зокрема, пожежну машину ГПМ-72 для гасіння пожежі на військових складах, броньовані автомобілі «Дозор» та інше* (ІА ЗІК, 14.07.2017). Відсутність у тексті конкретної дати події пов'язана з тим, що представлене повідомлення у стрічці новин супроводжується датуванням кожного запису. Специфікою політичних повідомлень є структурування тексту за принципом: від головної до другорядної інформації: спочатку (у підзаголовку або в першому абзаці тексту) фіксується подія та її учасники, а друга частина тексту містить деталізацію події.

Короткі політичні повідомлення найбільше подібні до журналістського МЖ замітки, що підпорядкована вимогам точності, стислості, відсутності «інформаційних шумів» [7, 77]. Замітка має закріплену структуру на рівні змісту (домінування основної фактологічної інформації, що подано на початку тексту) та форми (наявність заголовка, підзаголовка, авторського підпису). Основний факт, що є предметом замітки, ґрунтовно описується та характеризується, перевага надається параметрам подієвого, суб'єктного і хронотопного рівнів. Замітка здебільшого належить до журналістських жанрів, проте її поширення в ПД дає змогу уналежнити цей МЖ і до політичної комунікації, напр.: *Парламентська асамблея Спеціальної моніторингової місії Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ) на засіданні в н'ятницю, 7 липня, в Мінську підтримала резолюцію «Відновлення суверенітету і територіальної цілісності України».* Делегат від Росії

проголосував проти рішення ОБСЄ по Україні (ІнтерФакс-Україна, 7.07.2017). На нашу думку, саме замітка становить основний обсяг політичних повідомлень завдяки її зосередженості на одній події, стислості та відсутності суб'єктивізму. У ПД, опосередкованому через ЗМІ, переважають інформаційні тексти невеликого обсягу, тому замітка як різновид повідомлення є найпоширенішою. Такі журналістські МЖ інформаційного типу, як репортаж та звіт, через їх обсяг та дослідницько-аргументативний характер, представлені в ПД обмежено. Крім того, ми не вважаємо їх власне інформаційними МЖ, оскільки в них поєднано елементи різних жанрів.

У публічних комунікаціях замітка наближається до прес-релізу, який часто і стає підґрунтям для створення інформаційних повідомлень у ЗМІ, напр.: *Сьогодні, 17 березня, в с. Чонгар Херсонської області за участі Міністра інформаційної політики України Юрія Стеця офіційно відкрито телекомунікаційну вежу, побудовану для організації українського мовлення на території Автономної Республіки Крим (...)* (Прес-реліз міністерства інформаційної політики України, 17.03.2017). Зважаючи на це, прес-реліз часто називають інформаційним повідомленням, проте його специфікою є настанова на позиціонування політичного суб'єкта навіть за рахунок втрати інформаційності. У прес-релізі основним завданням є подання для ЗМІ не лише оперативної, а й оптимізованої інформації від імені публічного суб'єкта, проте в рекламних комунікаціях прес-реліз визнають основним інформаційним жанром (Д. Карпушин, С. Козак, О. Кривоносов, А. Сапкін, М. Шишкіна та ін.). У політичній комунікації прес-реліз поширений меншою мірою. Але за змістом і структурою він відповідає вимогам до інформаційних жанрів і подібний до замітки. Ми вважаємо доцільним об'єднати ці жанрові різновиди в один – повідомлення, що охоплює замітку і прес-реліз.

Заява як інформаційний МЖ політичної комунікації є реакцією на певну політичну подію від імені суб'єкта або організації. О. Кривоносов, порівнюючи заяву з прес-релізом, зазначає, що в прес-релізі базисний суб'єкт подає оптимізовану інформацію про подію для громадськості, а заява ґрунтується на характеристиці проблеми, що потребує нагального розв'язання [6, 178]. З огляду на це заяву зосереджено не стільки на певній події, скільки на проблемі, що може бути не викликана конкретно подією, тобто не ґрунтується на інформаційному приводі. Проблема в політичній комунікації часто формується поступово, тому політичні заяви не завжди містять хронологічні характеристики, напр.: *Усе суспільство уважно спостерігає за роботою нових антикорупційних органів та сподівається, що в Україні нарешті розпочнеться справжня боротьба з корупцією. Але водночас окремі представники влади хочуть залишити статус-кво. Саме тому затягувався арешт, ухвалено незначну заставу, добираються судді із сумнівною репутацією на рівні апеляційного суду. Усе це свідчить, що влада відірвалася від реальності та не розуміє значного суспільного запиту на зміни (...)* (Політична заява партії «Сила людей» щодо «справи Насірова», 13.03.2017). Проблема спричиняє відповідна політична ситуація, але заява зосереджена не на події, а на проблемі та приверненні до неї уваги суспільства.

Зважаючи на це, політична заява – це «оперативний відгук на певні політичні події й повсякденні проблеми, виклад ставлення цієї організації щодо подій і їх можливого розвитку. Може включати також заклики щодо участі членів партії (організації) у подальшому розвитку подій» [7, с. 76]. На відміну від замітки заява представляє ставлення політичного суб'єкта до певної події, тому в центрі уваги, як і в інших інформаційних МЖ, здебільшого постає конкретний факт дійсності та коментарі щодо нього від імені політичного суб'єкта, напр.: *Якщо духовна особа дозволяє собі під виглядом моральних повчань робити політичні заяви, то тим самим втрачає імунітет на критику, бо стає політиком. Якщо політик, мешкаючи в чужій державі, робить ворожі щодо неї та страждань її народу заяви, то має повне право стати персоною нон ґрата в цій державі. Йдеться про гр. Мечислава Мокшицького, котрий дозволив собі звинуватити цілий український народ у геноциді та назвати російську агресію в Криму і на Донбасі, що принесли смерть в десятки тисяч українських родин, знаком, даним Богом, щоб «той народ визнав свою вину і очистився з цього гріху»* (Заява Української Галицької Партії з приводу обурливих висловлювань громадянина Польщі Мечислава Мокшицького в інтерв'ю журналу «Niedziela», 7.06.2017). Крім того, у заяві наявний потужний елемент суб'єктивності та авторської позиції, тому що політичний суб'єкт виражає своє ставлення до певної події, напр.: *З відкритим серцем і надією в душі, я був і далі буду поруч з 10-а українськими солдатами, пораненими під час сутичок з проросійськими сепаратистами в Східній Україні, які, з 29 квітня 2015, перебувають на лікуванні та реабілітації в спеціалізованих відділеннях в Румунії* (Заява депутата парламенту Румунії І. Марочко, 2015). Звідси й зміни стилістики тексту – від інформаційно-публіцистичної до художньо-публіцистичної: політичний суб'єкт виступає від власного імені, використовує яскраві образи та порівняння, епітети, декларації тощо. Заява, на нашу думку, має також ознаки аргументативних текстів, тому що поєднує інформативність із поясненням позиції політичного суб'єкта.

Інтерв'ю як інформаційний жанр діалогічного характеру має на меті «повідомити новину, вплинути на громадську думку» [7, 77] від імені політичного суб'єкта та передбачає викладення його позиції від 1-ої особи. Політичне інтерв'ю потрактовують у двох значеннях: по-перше, як розмову політичної тематики з будь-якою людиною, по-друге, як розмову журналіста з політиком [9, 293]. Для журналістикознавства характерним є вузький підхід, а для вивчення ПД – широкий, тому ми будемо використовувати поняття політичного інтерв'ю щодо розмови журналіста з будь-яким співрозмовником, однак визначальними критеріями вважаємо тематичний і функційний. За тематикою політичне інтерв'ю висвітлює проблеми політичного життя, а за функцією призначене для подання актуальної інформації про певні події та характеристику цих подій політичним суб'єктом від власного імені, напр.: **Чи зустрічалися ви з Юлією Володимирівною після вашої відставки? Чи намагалися, можливо, розкурити трубку миру з нею? Тет-а-тет, можливо.** А. Яценюк: *Я не зустрічався з Тимошенко після відставки. Вона до мене на зустріч не приїжджала* (Цензор.нет, 2016). Інформаційним приводом стала відставка А. Яценюка з посади прем'єр-міністра, а тематикою – політична ситуація в країні.

Серед інформаційних жанрів ПД представлено інтерв'ю інформаційного типу, хоч виокремлюють й інші різновиди: аналітичне, портретне, іміджеве тощо (О. Грабельников, Л. Майданова, К. Серажим, О. Тертичний та ін.). У ПД поширене портретне та іміджеве інтерв'ю, метою яких є не повідомлення інформації, а позиціонування політика у привабливому світі, проте такі інтерв'ю належать до іншої групи МЖ – презентайно-іміджевих. Трапляються випадки й провакативних політичних інтерв'ю, метою яких є дискредитація політика, напр., відома розмова Р. Скрипіна з О. Царьовим, під час якої політик не міг відповісти на питання, коли почалася Друга світова війна (Громадське телебачення, 2014).

Натомість інтерв'ю як інформаційний жанр характеризується зосередженістю на конкретній події новинарного типу, тобто інтерв'ю розкриває позицію певної особи щодо події або проблеми, актуальної для суспільства, напр., фрагмент інтерв'ю з Х. Деканоїдзе: **Ви близько півроку очолюєте Національну поліцію України. Що у вашому активі, крім нової назви, нової уніформи і нової патрульної служби замість ДАІ?** Х. Деканоїдзе: *Перейменування – це, звісно, не найголовніше. У Росії також міліцію перейменовували в поліцію. Ну і що? Ми ж пішли складним шляхом – шляхом очищення і кардинального реформування. Міліція була найкорумпованішою системою не лише в Радянському Союзі, але й у пострадянській Україні* (DW, 2016). Інтерв'ю присвячено не конкретній події, а певному періоду і проблемам, що виникли за цей період, але в центрі уваги – позиція співрозмовника, який від власного імені характеризує ситуацію. Для потенційних реципієнтів інтерв'ю важливо знати не стільки позицію журналіста, скільки політика, причетного до розв'язання проблеми.

Зважаючи на це, для інтерв'ю з політиком не обов'язково має актуальний інформаційний привід, але темою завжди стає політична ситуація в країні, навіть якщо інтерв'ю містить і запитання особистісного характеру, напр.: **Як ви вважаєте, як сьогодні перемогти Росію?** Ю. Тимошенко: *Завжди націю в такі складні часи веде лідер. Нам не пощастило. Нам війна вигідна. На ній заробляють мільярди, на контрабанді, на постачанні армії непридатного обладнання* (ТСН, 2017). При цьому політики не відповідають прямо на питання, а намагаються більше прокоментувати ситуацію та висловити власну позицію. Загалом для політичного інтерв'ю характерно поєднання ознак інформаційних та аналітичних жанрів. Також характерною рисою інтерв'ю є його діалогічний характер, тому воно не має нагадувати розгорнуті монологи політика із технічними запитаннями журналістів, а бути реальною розмовою двох комунікантів.

Висновки і перспективи дослідження. В українському ПД представлено комплекс МЖ політичних текстів, серед яких інформаційні жанри характеризуються синкретизмом і поширенням у сфері масмедійних комунікацій. Інформаційні жанри представлені політичними повідомленнями (власне інформаційний МЖ), політичними заявами (інформаційно-аргументативний МЖ) та політичними інтерв'ю (інформаційно-іміджевий МЖ). Серед власне інформаційних жанрів виокремлено замітку та прес-реліз, що зосереджені на актуальній події та подають оперативну інформацію реципієнтам. Перспективи дослідження полягають у створенні розгорнутої типології МЖ українського ПД.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров // Бахтин М. М. Собрание сочинений. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5. – С. 159–206.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с.

5. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : [підручник] / В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
6. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / А. Д. Кривоносов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
7. Пономаренко Л. Г. Жанрова палітра політичної літератури / Л. Г. Пономаренко, Я. В. Зоська, А. О. Бессараб // Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки». – 2012. – № 4–31. – С. 75–80.
8. Седов К. Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации / К. Ф. Седов // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М. : Лабиринт, 2007. – С. 7–38.
9. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / К. С. Серажим. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
10. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології : США – Україна : [монографія] / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 360 с.
11. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 256 с.
12. Шейгал Е. И. Семiotика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню українського політичного дискурсу в лінгвопрагматичному аспекті. Схарактеризовано поняття мовленнєвого жанру та виокремлено мовленнєві жанри українського політичного дискурсу. Основну увагу приділено інформаційним мовленнєвим жанрам, що представлені в засобах масової інформації. Розмежовано журналістські жанри, жанри публічної комунікації та жанри політичного дискурсу. Здійснено лінгвістичний аналіз жанрів повідомлення, заяви та інтерв'ю політичної проблематики, розглянуто структурно-семантичні та функційні особливості цих жанрів. Доведено пріоритет інформативності над фатикою в аналізованих мовленнєвих жанрах.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий жанр, інформаційний жанр, заява, повідомлення, інтерв'ю.

Summary. The article is devoted to the study of Ukrainian political discourse in the linguistic and pragmatic aspect, in particular within the theory of speech genres. The main problem lies in the fact that political discourse intersects with other discursive types, which results in the emergence of syncretic genres with signs of political and other discursive types, in particular, it concerns political and mass-media discourses. The mass-media discourse functions in mass media, advertising, public relations and updates informative and persuasive functions as determinative. However, media content is presented in media reports and is mediated through such channels of communication as television, newspapers, magazines, radio and the Internet. Messages of political themes aimed at informing and influencing recipients have got a wide genre spectrum of representations and require attention precisely as a manifestation of political communication.

The purpose of the study is analyzing the main language genres of political discourse, the dominant function of which is to inform recipients, and create their typology. The object of research is the Ukrainian political discourse, represented through the media, and the subject – the informational speech genres of Ukrainian political discourse. The material was served by political texts of different genres, represented in the Ukrainian media of mass communication.

The study delineates the concept of fativity and informativity in political communication and substantiates the advantage of factual speech genres in political discourse. The concept of the speech genre was described and an attempt was made to isolate the speech genres of political discourse. The main attention is paid to the informational speech genres, presented in the mass media. Separate journalistic genres and genres of political discourse. The linguistic analysis of the genres of the message, statements and interviews on political issues is carried out, the structural-semantic and functional features of these genres are considered.

The Ukrainian political discourse presents a complex of speech genres of political texts, among which informational genres are characterized by syncretism and the spread in the field of media communications. Information genres are represented by political messages, political statements and political interviews. The prospects for the study are to create an expanded typology of speech genres of Ukrainian political discourse.

Key words: political discourse, speech genre, informational genre, political statement, political message, political interview.

Отримано: 14 липня 2017 р.